

Ur *Kommentar* nr 2 1984

Fred Halliday

De iranska kommunisternas tredje tragedi

Introduktion

Den marxistiskt influerade arbetarrörelsen/vänstern har en lång tradition i Iran. Den spelade också en viktig roll i störtandet av shahen (1979). Den största och mest inflytelserika riktningen var det Moskva-orienterade kommunistpartiet – Tudeh-partiet – men det fanns även andra vänsterrörelser med inflytande. Men några år senare var vänstern i stort sett krossad, många av dess medlemmar var dödade, fängslade eller tvingade till landsflykt och den ”islamiska republiken” under Ayatollah Khomeini hade oinskränkt makt.

Hur kunde detta ske? Följande artikel handlar om detta, med tonvikten på Tudeh-partiet.

Lästips:

[Om Iran - artiklar ur tidskriften Fjärde Internationalen](#) (från 1979-83) och [Iran efter revolutionen 1979 kan indelas i tre skeden](#) (från 2008) (intervju med den iranske advokaten och en människorättsaktivisten Zarafshan Nasser).

För den som vill tränga in djupare i vänsterns historia i Iran hittar ett utomordentligt dokumentariskt material i två digra nummer av brittiska tidskriften *Revolutionary History* (volym 10 nr 2 och 3), som täcker perioden 1905-1940 resp 1941-1957 (fortsättning är utlovad) – det rör sig om sammanlagt nära 1000 boksidor.

Marxistarkivets Red.

Introduktion av Kommentars redaktion

I maj förra året [dvs 1983] bannlystes Tudehpartiet i Iran och otaliga medlemmar fängslades. Rättegångarna inleddes i december inför militärdomstolar och många framträdande Tudeh-medlemmar hotas nu av dödsstraff efter "bekännelser" som frampressats under tortyr. Tudehs nederlag 1983 måste räknas till den internationella kommunistiska rörelsens stora katastrofer, skriver Fred Halliday i en artikel som granskar omständigheterna som ledde till katastrofen. Tudehpartiet uttalade i det längsta sitt stöd för Khomeiniregimen.

I början av detta år firade Ayatollah Khomeinis regim femte årsdagen sedan shahens störtades och Islamiska Republiken utropades. Trots många förutsägelser om en förestående kollaps har Khomeinis stat fortsatt att existera och visar alla tecken på att ha befast en politisk och social bas som kan trygga dess överlevnad. Det är emellertid i detta läge av uppenbar stabilisering och växande självförtroende som de islamiska ledarna har beslutat att sätta igång med något de hittills undvikit, en samlad attack på Irans kommunister, organiserade i Tudeh eller Massornas Parti och i flera andra organisationer som har anknytning till det. Enligt regimen uppgick antalet Tudeh-sympatisörer och -medlemmar till ca 10 000, av vilka 1 500 hade arresterats i mitten av maj 1983. Oberoende källor ger siffror på 50 000 eller fler medlemmar och sympatisörer, och ett mycket

högre antal arresterade.¹

Det första steget i denna kampanj togs i februari 1983, när ledningen för Tudeh-partiet anhölls och anklagades för spionage för Sovjetunionens räkning. Ursprungligen gavs en siffra på omkring två dussin arresterade. Regimens tjänstemän antydde, att partimedlemmar som var redo att ta avstånd från spionaget kunde fortsätta som legalt parti. Men senare blev det uppenbart att något betydligt allvarligare pågick. Den 4 maj bannlystes Tudeh-partiet och dess medlemmar, en åtgärd som bekräftades offentligt av Khomeini. Alla Tudeh-medlemmar beordrades att anmäla sig till polisen. En rad partiledare, med generalsekreterare Nureddin Kianuri i spetsen, visades upp i televisionen där de bekände spionage för Sovjetunionens räkning och uppmanade sina anhängare att ta avstånd från marxismen till förmån för islam. Regeringstjänstemän antydde att dessa, som gjort sig skyldiga till allvarliga brott, efter att ha avslöjat allt de visste, skulle få det gängse straffet — avrättning. De utlovade en offentlig rättegång vid vilken de anklagade skulle avslöja vad de hade gjort. De som framträdde i televisionen verkade ha torterats, och rapporter tillkännagav beslag av Tudeh-partiets arkiv och dokument över hela landet.

Samtidigt ökade propagandan mot Sovjetunionen och kommunismen. Sovjetunionen förklarades nu vara en större fiende än USA, och samma dag som Tudeh-partiet förbjöds utvisades 18 sovjetiska diplomater, dvs ungefär hälften av personalen vid Teheran ambassaden.²

Oavsett omfattningen av de avrättningar som kommer att följa är det knappast någon tvekan om att Irans kommunistparti har drabbats av en fruktansvärd olycka som det kommer att ta lång tid att åter hämta sig från. Så gott som hela centralkommittén har blivit arresterad och Tudeh-medlemmar i grannländerna, Turkiet och Pakistan, har också arresterats. Tudehs förlust 1983 måste faktiskt räknas till de stora katastroferna för den internationella kommunistiska rörelsen under detta århundrade. Med tanke på partiets inflytande är den allvarligare än förföljelserna av kommunister i Irak 1949, i Egypten under Nasser och i Sudan 1971. Den kan snarare jämföras med Indonesien 1965, Chile 1973 och Tyskland 1933. Jämförelserna gäller emellertid inte bara nivån på den förföljelse som en högerregim låtit gå ut över kommunisterna, utan också de politiska besluten de fattade som ledde fram till katastrofen. Solidaritet med dem som befinner sig i Khomeinis fångelser utesluter inte en granskning av omständigheterna som förde dem dit.

Tudeh-partiets tragedi och den politik det bedrev kan bäst betraktas mot bakgrund av det moderna Irans historia och det sätt på vilket de ursprungliga förhoppningarna som ställdes till den iranska revolutionen har grusats. I detta perspektiv kan händelserna 1983 ses som den iranska kommunistiska rörelsens tredje tragedi. Den första inträffade 1921, när den nya militärregimen i Teheran krossade en upprorisk republik i landets norra del. Den andra inträffade 1953, då armén med stöd av briter och amerikaner störtade Dr Mosadeqs nationalistregering och förintade Tudehs då brett förankrade organisation. Störtandet av shahen 1979 tycktes först ge Tudeh en ny chans: ändå skulle det fyra år senare lida en ännu större förlust än 1921 och 1953.

Den iranska kommunismen har en lång och militant historia.³ De första iranska kommunisterna

¹ För Tudehs analys av den senaste händelseutvecklingen, se intervju med A Sadeq i *Marxism Today*, augusti 1983.

² Material om de senaste händelserna kring Tudeh finns i *BBCs Summary of World Broadcasts, del IV, The Middle East*. Denna översikt täcker både uttalanden av den iranska regeringen och meddelanden på Tudehs radio, *The National Voice of Iran*, (Irans Nationella Röst), som är stationerad i sovjetiska Aserbadjan.

³ Det finns tre huvudkällor till den kommunistiska rörelsens historia i Iran. Sepehr Zabih: *The Communist Movement in Iran*, 1966, ger en allmän överblick. Ervand Abrahamian: *Iran Between Two Revolutions*, 1982, ger en detaljerad analys av Tudehpartiet på 1940- och 1950-talet. Rörelsens tidiga historia diskuteras i Khosrow Shakeris *Le Parti Communiste Iranien, 1916-1932*, Paris 1980. Shakeri har också publicerat artiklar av de tidiga iranska kommunisterna i ett antal volymer: se *Histoire du Mouvement Ouvrier et Revolutionnaire en Iran*, Florence, 1978 och följande år.

var emigrantarbetare i Tsar-Rysslands oljeindustri. Under 1900-talets första årtionde anslöt sig många till Bolsjevikpartiet och under upproren i Iran 1906-1908, som kallats den konstitutionella revolutionen, spelade socialistiska grupper en aktiv roll. Irans Kommunistiska Parti grundades i juni 1920 — det allra första i Asien, grundat före kommunistpartierna i Kina, Japan, Vietnam och Indien. Vid den berömda Baku-kongressen för österns folk som hölls i september 1920 spelade iranska kommunister en framträdande roll. Denna aktivitet stöddes av bolsjevikerna och under den förvirring som rådde i Iran på den tiden kunde IKP alliera sig med gerillan i de skogsbevuxna Gilan-bergen längs Kaspiska kusten och utropa en socialistisk republik.

Detta tidiga genombrott gick emellertid snart om intet på grund av faktorer som senare skulle ställa till med problem för de iranska kommunisterna.

I själva Gilan uppstod splittring mellan kommunisterna och islamiska fraktioner av rörelsen. Den nya militärregimen i Teheran, styrd av Reza Khan, fadern till den siste shahen, fick stöd av England och det blev en första rangens uppgift för den nya regeringen att slå ned den prosovjetiska regimen i norr. Ryssarna å sin sida ställdes inför det överskuggande behovet att sluta fred med England för att lindra trycket mot sin egen regim. Detta tvingade dem att dra tillbaka det militära stödet till revolutionärerna i Gilan.

I ett telegram till Sovjetunionens företrädare i Gilan, Yakov Blumkin, påstås Lenin ha deklarerat: "Revolutionen i Iran nu över. Återvänd alla hem". I november 1921 hade Republiken Gilan krossats.⁴

Händelserna 1921 åtföljdes av två årtionden av diktatur under Reza Khan. Förlusten av Gilan fick avsevärda konsekvenser för IKP. Reza Khan slöt ett avtal med bolsjevikerna och detta tillät honom att kuva IKP över hela Iran. 1931 förbjöds alla organisationer som bekände sig till "kollektivistiska" ideologier. Bland islamiska krafter utnyttjades erfarenheten av Gilan som bevis på konflikten mellan islamiska och kommunistiska krafter, en lärdom som dagens anhängare till Khomeini fortfarande hänvisar till. IKPs ledande kadrer levde i exil i Sovjetunionen, där några föll offer för utrensningar. Och 1941 när den brittiska och ryska invasionen av Iran störtade Reza Khan, återuppstod inte kommunistpartiet utan en ny organisation, Tudehpartiet bildades. Detta var delvis ett sätt att kringgå 1931 års lag, enligt vilken IKP förblev illegalt, och delvis ett försök att ge ett bredare intryck och attrahera delar av befolkningen som kanske inte hade anslutit sig till ett kommunistiskt parti.

Under krigets ansträngda ekonomiska och politiska förhållanden fick Tudeh en stark uppslutning och var 1946 en mäktig kraft. Det hade upp till 100 000 medlemmar och nära sympatisörer samt ett fackförbund på 350 000 medlemmar. Det var den ojämförligt största organiserade gruppen i Iran, det första riksomfattande politiska partiet i landets historia. Enligt *New York Times'* dåvarande korrespondent kunde det ha vunnit 40 procent av rösterna i ett fritt val.⁵

Tudeh rekryterade från två huvudsektorer: utbildade medelklassmänniskor, som såg partiet som en bärare av modernitet och upplysning i kontrast till det proimperialistiska hovet och till de upplysningsfientliga mullorna; och industriarbetare, mer än en fjärdedel av partimedlemmarna. Tudeh var också den första politiska kraften i Iran som mobiliserade kvinnor. Men trots de framsteg det gjorde under kriget skulle det snart förlora mark. 1946 gick två Tudehmedlemmar in i regeringen med en missriktad tilltro till parlamentarismen som speglade de europeiska

⁴ Se min bok *Revolution in Iran: Was is possible in 1921?*, Khamsin nr 7 Ithaca Press 1980. Argumentets kärna är att bolsjevikerna gjorde rätt när de hjälpte den kommunistiska gerillan i norra Iran 1919 och 1920, men att trycket blev sådant 1921 att enda alternativet var att dra tillbaka stödet.

⁵ Se Abrahamian, cit kapitel 7.

kommunistpartiernas övertro på sig själva vid den tidpunkten. Detta blev en förlaga till det ännu större misstag Tudeh skulle begå med Khomeini. Tudeh var genom sitt deltagande i regeringen bakbundet och kunde inte förhindra regeringen från att krossa de självstyrande vänsterkrafterna i de två provinserna Aserbadjan och Kurdistan, varefter Tudeh-representanterna sparkades ut från kabinettet.

Med nederlagen i Aserbadjan och Kurdistan och tillbakadragandet av de sovjetiska trupperna i Iran började Tudehs medlemstal sjunka: partiet förlorade prestige. 1949 förbjöd shahen Tudeh efter ett attentat mot honom, i vilket Tudeh påstods vara inblandat. Tudeh skulle emellertid snart återupprätta halvlegal aktivitet. Men när den nationalistiske premiärministern Mohammad Mosadeq kom till makten 1951 och nationaliserade den brittiskägda oljeindustrin gjorde Tudeh ett stort misstag. I enlighet med den kommunistiska rörelsens huvudlinje på den tiden som såg borgerliga nationalister som Mosadeq, Gandhi och Nasser som klassfiender, ställde sig Tudeh ursprungligen i opposition till regeringen. Man gjorde gällande att Mosadeq var en "slav" till USA som ville fördriva England från dess position i Iran. Vid den tidpunkt då Tudeh-partiet hade börjat ändra sin politik 1953 var det redan för sent. Eisenhower-administrationen hade nu beslutat att Mosadeq måste fördrivas. Delar av prästerskapet stod i aktiv opposition till Mosadeq. Och Tudehs stöd till honom var ljummet: när regeringen till exempel försökte få in pengar genom att ge ut obligationer uppmanade Tudeh sina medlemmar att inte bidra. När kuppen kom i augusti 1953 var Tudeh passivt. Det hade tusentals medlemmar och ett hemligt nätverk inom militären på omkring 600 officerare. Man tror att chauffören hos general Zahedi, mannen som organiserade kuppen, var Tudeh-medlem. Ändå försökte partiet inte förhindra kuppen och underskattade först hur mycket den militära segern hade förändrat situationen. Men dess medlemmar slogs stegvis tillbaka och bara en liten grupp armépersonal, ledd av Khosro Ruzbeh, fortsatte det väpnade motståndet till hans död 1958.

Handlingsförklaringen 1953 återspeglade partiets missbedömning av styrkorna inom Iran. Den måste också ha återspeglat den nya och oprövade Sovjet-ledningens motsträvighet att engagera sig i en konfrontation med USA vid en tidpunkt då den sökte en omorientering efter Stalins död. Men det centrala misstaget var Tudehs sekteristiska attityd till dess potentiella bundsförvanter, en upprepning av det Tredje rikets sekterism som ledde de tyska kommunisterna till nederlag 1933. Vid sitt fjärde plenum 1957 gjorde partiet delvis självkritik, men händelserna 1953 minskade medlemsantalet kraftigt. Under det närmaste 25 åren försiggick dess aktiviteter huvudsakligen i exil — utgivning av publikationer, drivande av en radiostation. Medlemsantalet var ca 5 000. Tudeh-partiet spelade ingen utmärkande roll i revolutionen 1978-79. Dessutom var **Tudeh** misskrediterat hos stora delar av de unga människor som blev politiskt aktiva efter kuppen 1953. Först följde de Mosadeq. Senare på 1960-talet svängde många av dem över till maoism och olika slags marxism. På 1970-talet lockade radikala islamiska idéer de flesta anhängarna.

Tudeh-partiets okritiska stöd till Sovjetunionen, även när Moskva sålde militär utrustning till shahen, och den lätthet med vilken hemliga polisen SAVAK vid varje tillfälle infiltrerade Tudeh-celler väckte en oppositionsrörelse som överlevde och växte trots shahens förföljelser. Den självkritik som Tudeh utövade 1957 gjorde litet för att övervinna detta, i synnerhet därför att partiet i fråga om sin inställning till Sovjetunionen fortsatte inta en klassisk pro-sovjetisk hållning. På grund av bristen på objektiva analyser av Irans moderna historia var det möjligt för Tudehs motståndare att med viss framgång hävda att partiet faktiskt på vissa sätt hade stött kuppen 1953. Partiets stöd för en sovjetisk oljekoncession 1944 i norra delen av landet, som motvikt till den brittiska i söder, användes upprepade gånger emot det som ett utslag av dess underkastelse till Sovjetunionen.

Tudeh föll också på ett märkligt sätt offer för såväl sina tidigare framgångar som sina bakslag: det utvecklades något som kan betecknas som en "myt om Tudeh", om en fast konspiratorisk gruppering, frammanad av rojalisterna och islamiska krafter för att rättfärdiga deras angrepp på vänstern. Sanningen var att på 1960- och 1970-talet åtnjöt Tudeh inget inflytande i stil med vad dess fiender tillskrev det. Ändå skulle partiet slutligen falla offer för den myten.

Revolutionen 1978-79 överraskade Tudeh, liksom resten av den icke-religiösa vänstern. Strax före shahens fall ändrade partiet inställning: den dåvarande generalsekreteraren Iraj Eskandari ersattes av Nureddin Kinauri, en f d arkitekt som förordade ett militantare stöd till Khomeini. När shahen föll blev en legal verksamhet möjlig igen och Tudehledarna återvände till Iran. De utgav sin tidning *Mardom* (Folket), och nominerade kandidater i valen. Men trots att de lyckades rekrytera en del unga medlemmar och återupprätta kontakter med sympatisörer av äldre generationer vann de inga större framgångar. Unga icke-religiösa aktivister drogs till Fedajin-gerillan, och majoriteten av den radikala ungdomen vanns över till islamiska strömningar. Den enda stora framgången för Tudeh kom 1980, när Fedajin-organisationen splittrades i en minoritetsfraktion, lojal mot de gamla självständiga marxistiska positionerna och fientlig till Khomeini, samt en majoritet, som anslöt sig till Tudeh utan att uppgå i partiet.

Men det politiska klimatet i Iran försämrades och det blev svårare för Tudeh att verka, trots att det uttalade sitt stöd för regimen. 1980 och 1981 utsattes dess byggnader för attacker och stängdes tillfälligt. Omkring 14 månader efter februari-revolutionen 1979 slutade partiet utfärda medlemskort. I mars 1981 arresterades flera framstående medlemmar av centralkommittén: ingen har hört någonting om dem sedan dess. 1982 förbjöds slutligen partipressen helt. Tudeh-ledarna trodde emellertid fortfarande att de kunde behålla ett uns av frihet och i syfte att efterkomma bestämmelserna om politisk verksamhet försåg de regimen med listor över namnen och adresserna till alla Tudeh-ledare. Det var samma listor som islamiska garden utnyttjade för att arresteras kommunisternas ledning en tidig morgon i februari 1983.

Denna fyraåriga erfarenhet utspelade sig mot en allmän bakgrund av ökande repression i Iran. Tudeh var den sista, inte den första som gick ett sådan öde till mötes. Under de veckor då Khomeini kom till makten i mars 1979 förekom protestdemonstrationer mot de nya islamiska restriktionerna gällande kvinnor. Alla organiserade vänsterpartier försökte undvika en sammanstötning då. I augusti 1979 förekom massdemonstrationer i Teheran mot pressensur och vägran att ge etniska minoriteter, såsom kurderna, självstyre. Bara den socialistiska Nationella Demokratiska Fronten stödde officiellt dessa protester. Sedan började de islamiska krafterna själva splittras 1980 och 1981, och i juni 1981 utbröt ett gerillakrig i städerna till följd av att Bani-Sadr avskedades som president och till en öppen brytning mellan regimen och Mujahedin-gerillan, som stödde Bani-Sadr. Mujahedin hade blivit mer och mer kritiskt mot Khomeini, men inledde militärt motstånd först när dess sista allierade i regimen, Bani-Sadr, var ute ur leken. Från 1979 hade det pågått strider i de västra bergen mellan regeringen och kurdiska styrkor. I mitten av 1981 hade alla demokratiska friheter som revolutionen skapat avskaffats: pressen utsattes för fullständig censur, universitetet stängdes, alla självständiga arbetarorganisationer hade krossats, politiska motståndare hade arresterats i tiotusental och många hade torterats och skjutits; det var vanligt med "bekännelser" från politiska fångar i televisionen.

Under hela denna period var Tudeh den enda framträdande politiska kraften i landet som inte stödde den växande oppositionen. Det fanns inom partiets led sådana som motsatte sig stödet till Khomeini, men Kianuri och hans anhängare vidhöll inställningen att Tudeh till varje pris måste överleva som organisation och inte sätta sig emot regimen. Varför angrep då regimen partiet i början av 1983, när det var så understödande? För det första hade det från början rätt oenighet

mellan regimen och Tudeh om utrikespolitiken. Regimen reste parollen "Varken öst eller väst", Tudeh såg USA som huvudfienden.

Så länge Khomeini koncentrerade sin eld mot USA var detta inget problem: Tudeh stödde ivrigt tagandet av amerikansk gisslan. Men när Khomeini började kritisera Sovjetunionen uppstod problem. Den sovjetiska interventionen i Afganistan i december 1979 ledde till en rad konflikter; det sovjetiska beslutet att börja förse Irak med vapen i kriget mot Iran, en åtgärd som inleddes i mitten av 1982, var betydligt allvarligare. Sovjetiska vapen dödade nu iranier vid fronten. 1982 hade en klar skiljelinje mellan Tudeh och regimen utvecklats beträffande kriget. Tudeh ville ha ett omedelbart slut på kriget, regimen fortsatte att driva kampanjen för kriget. En andra faktor var förändringar inom regimen: starkt antikommunistiska krafter hade alltid funnits inom den islamiska regimen, men det var 1982 som de helt tydligt kom i förgrunden. I parlamentet stoppades tre sociala reformer av dessa krafter — jordreformen, nationaliseringen av utrikeshandeln och expropriationen av landsflyktigas egendomar. Om andra hade varit villiga att ignorera eller tolerera Tudeh, så var dessa det inte. För det tredje, mötte regimen trots konsolideringen stora interna problem: den hade egentligen inte gjort några förbättringar för den stora massan fattiga i städerna eller på landsbygden, och bristen på framgångar i kriget mot Irak med dess enorma kostnader i pengar och människoliv hade i viss utsträckning undergrävt moralen. Så precis på samma sätt som attacken mot USAs ambassad 1979 utnyttjades för att avleda den inhemska opinionen, används nu en annan lika konstlad kris genom att man skapar en konflikt med Sovjetunionen. Denna gång är gisslan iranier och det är mycket osannolikt att de kommer att flygas till friheten efter 15 månader i fångenskap.

En del ser angreppet på Tudeh som ett led i Irans strävan att vinna stöd i väst. Det är känt att Teheran vill köpa mer vapen från USA, något som Reagan hittills har vägrat gå med på officiellt, även om han accepterar privat försäljning. Det finns tecken på att Iran nu utmålar Sovjetunionen som en större fiende än USA, och handeln med västländerna har ökat dramatiskt sedan 1980. I juni 1982 hoppade en sovjetisk diplomat vid Teheran-ambassaden, Vladimir Kuzitskin, av till England och han påstås ha försett den brittiska underrättelsetjänsten med en lista på Tudeh-medlemmar och sovjet-personal som är aktiva i Iran: vissa hävdar att denna lista sedan överlämnades till den iranska regeringen av Mrs Thatchers ministrar. Det är visserligen sant att det Khomeini nu gör måste glädja väst men hans regim har egna skäl för sina handlingar. Genom sitt inflytande på den arabiska halvön utgör Iran fortfarande ett stort problem för väst. Det har inte förekommit någon CIA-kupp i Teheran, eller ett plötsligt närmande till väst, i Sadat-stil. Snarare har den islamiska revolutionen fortsatt att gå sin egen väg och därvid uppvisat en repressiv och odemokratisk karaktär som tillfälligt maskerades i början.

Problemets kärna ligger inte i spekulationer om herr Kuzitskin, utan i analysen av Tudehs allmänna bedömning av den iranska revolutionen. Tudehs ståndpunkt var att den islamiska regimen som helhet var progressiv.⁶ Den hade fördrivit USA, brutit banden till Israel och Sydafrika, krossat CENTO, anslutit sig till den alliansfria rörelsen och dragit tillbaka trupperna från Oman. Hemma hade den nationaliserat banker och försäkringsbolag och lovat omfördela tillgångarna. Kianuri och andra underströk, att Khomeini skulle dömas med utgångspunkt från sina politiska handlingar, inte som en religiös personlighet. De hävdade också, att shiiterna som utgör den dominerande grenen av islam i Iran i grunden var progressiva. På grund av dess karaktär av medeltida massideologi var det oundvikligt att majoriteten av befolkningen för en tid skulle förbli under dess inflytande. Det ironiska var att stadsbefolkningens starka tillväxt, som uppkom genom shahens utvecklingsprogram, hade skapat en folklig bas som var mer öppen för

⁶ Exempel på Tudehs positiva bedömning av Khomeini återfinns i *Merip Reports*, nr 86, mars-april 1980.

islamiskt tänkesätt än den smala bas, på vilken Tudeh hade byggts under 1940-talet. Slutsatsen var att Tudeh skulle behållas som organisation och överleva till varje pris. Detta var den linje som Kianuri följde från 1979 och framåt.

Tudeh var inte helt passiv inför vad som försiggick i Iran. Det stödde den afganska revolutionen, krävde ett slut på kriget mot Irak och angrep parollen "Varken öst eller väst". Från senare hälften av 1981 riktade partiet en viss kritik mot regimens behandling av politiska motståndare. Men det fortsatte att huvudsakligen betona behovet av enhet mellan alla "anti-imperialistiska" krafter och vid flera tillfällen stödde det regimens repressiva handlingar genom att kräva att den tidigare utrikesministern Gotbzadeh skulle avrättas, genom att bekräfta anklagelserna mot Mujahedin och genom att framställa "liberalismen" som huvudfienden till den iranska revolutionen.

Revolutionen har inte erbjudit den iranska vänstern några lätta valmöjligheter, men Tudeh gjorde uppenbarligen ett stort misstag i tolkningen av Khomeini-regimens avsikter. Den senare fångade Tudeh i en fälla som sedan slogs igen vid lämpligaste tillfälle. Men problemet går längre än så, till frågan om vad regimen själv representerar. Regimens klassbas utgår från två källor: prästerskapet, som vill kontrollera den nya staten samt städernas traditionella småbourgeois, som gynnar en repressiv kapitalistisk modell, sammanfogad av islam och underhållen av oljeinkomster. Tack vare distributionen av vissa mindre tjänster och inkomster genom moskéerna, samt populariteten hos Khomeini som den person som störtade shahen, har det blivit möjligt för regimen att uppbåda och behålla ett avsevärt stöd bland städernas fattiga. Där dessa faktorer har visat sig otillräckliga har en terror av verkligt fascistiska mått utövats.

Den ideologi som Khomeini erbjuder är varken neutral eller progressiv, utan djupt och genomgående reaktionär, i ännu högre grad än shahens pro-imperialistiska och kapitalistiska ideologi. För Khomeini försöker pådyvla Iran en regeringsmodell och en uppsättning värden som härstammar från 800-talet och som legaliseras med hänvisning till gudomlig överhöghet, tolkad av prästerskapet.

Den europeiska socialistiska rörelsen som växte fram ur striderna mot monarkin och kyrkan, bör dra lärdomar av vad Khomeinis politik representerar, i teori och praktik. Den har legaliserat den mest brutala förföljelse av alla arbetare och demokratiska grupper. Den har kastat ner den kvinnliga delen av befolkningen i andraklasstatus och mörker. Den har mobiliserat stadsungdomen i grymma och chauvinistiska kampanjer mot de etniska minoriteterna. Khomeini motarbetar inte bara demokratin i praktiken, utan även i teorin eftersom demokratin utmanar Guds auktoritet. Khomeini har alltid varit en obarmhärtig fiende till socialism, kommunism och varje ideologi som utmanar hans fanatism.

Tudehs öde understryker den politiska situationen i Iran och de beständiga faktorer som varje socialistisk organisation skulle stå inför, helt oberoende av egen vilja eller val.

Iran är ett land med en lång historia av revolt i städerna och bland etniska grupper och väldiga sociala spänningar har skapats genom shahens moderniseringsprogram. Det är också ett land där den antikommunistiska grogrunden alltid har varit mycket stark. Varje socialistisk rörelse i ett land som gränsar till Sovjetunionen måste klara av problemet att demonstrera sitt oberoende till ett land som många betraktar som en nationell fiende. Iran är också ett land där religiösa och kiliastiska idéer har blomstrat i tusentals år och dessa utgör inte bara ett alternativ, utan är också en militant och oförsonlig rival till sekulariserade och socialistiska program. Under shahdiktaturen blev villkoren för den religiösa oppositionens tillväxt dubbelt gynnsamma: Å ena sidan var den nya sociala basen speciellt mottaglig för prästerskapets och den traditionella småbourgeoisins politik; å andra sidan var de icke-religiösa partiernas förmåga att nå befolkningen

begränsad genom den förföljelse de utsattes för. Endast moskéerna kunde fungera som ett centrum för oppositionen. Khomeini-styrkornas fientlighet till socialism representerar därför inte bara deras klassintressen, utan också den speciella styrkan hos två ideologiska beståndsdelar i det iranska livet, antisovjetisk nationalism och religiös fundamentalism.

Dessa objektiva faktorer kan emellertid inte ge en tillräcklig förklaring till det nederlag som Tudeh upplevde våren 1983. För det fanns andra element i Tudehs egna bedömningar som åstadkom denna katastrof. Först gäller det partiets sekterism. Den påminner alltför mycket om dess felaktiga inställning till Mosadeq, och faktiskt om Kominterns tredje period som underlättade nazismens seger i Tyskland 1933. Sekterism är inte på något sätt en unik egenskap hos Tudeh: de andra delarna av den iranska vänstern har tillräckligt ofta demonstrerat sin benägenhet för den. Men Tudehs stöd för angreppen mot vänstern under tiden från 1979 och framöver måste i den internationella kommunistiska rörelsen jämföras med det tyska kommunistpartiets svåra misstag. Antagonismen hos andra progressiva i Iran gentemot Tudeh återspeglar också misstro mot partiets interna arbete, i synnerhet bristen på inre demokrati. De andra stora politiska krafterna inom vänstern — Fedajin och Mujahedin — har avslöjat liknande auktoritära mönster och inre organisation. Sammantaget har dessa traditioner, som tagits både från den kommunistiska rörelsens centralism och från de religiösa organisationernas auktoritära mönster, hindrat vänstern från att ställa upp ett klart, övertygande alternativ till Khomeini regimen. Varje framgångsrik omgruppering och återuppbyggnad av den iranska vänstern behöver också innefatta utvecklandet av en självständig position till Sovjetunionen, en position som garanterar den iranska vänstern organisatorisk frihet och politisk självständighet. Samtidigt måste vänstern undvika en opportunistisk antisovjetism som skulle gynna USA och utesluta en förtroendefull och kritisk samverkan med Sovjetunionen i frågor av gemensamt intresse.

Den mest grundläggande frågan som revolutionen i Iran ställer är vänsterns inställning till islamisk politik. För alla som var positiva till störtandet av shahen är det nu uppenbart att den islamiska regimen representerar en kraft som är t o m reaktionärare än shahens, en som står närmare fascism än socialism.⁷ Ingen omtolkning av Koranen eller praktisk anpassning till regimens politik förmår dölja den djupa, olösliga motsättningen mellan socialisternas politiska program och den islamiska rörelsen. Denna grundläggande, brutala sanning kände redan bolsjevikerna till, men den har under de mellanliggande åren fördunklats av försöken till anpassning. I både Iran och Afganistan är det dock uppenbart, att kampen mellan den dragningskraft som en politik grundad på islam har och socialismens framstegsvänliga alternativ inte kan undvikas. Detta är den djupaste lärdomen av de iranska kommunisternas tragedier 1921, 1953 och 1983. Det är en lärdom som de islamiska fienderna till socialismen ingalunda har glömt och som socialister måste lägga på minnet.

Fred Halliday

Översättning: Marlene Eriksson

⁷ Dessa punkter behandlas och utvecklas utförligt i Mohammad Jafar och Azar Tabaris *Iran: Islam and the struggle for socialism*, Khamsin, nr 8, 1981.